

František Šmahel

HUSITSKÁ REVOLUCE

I / Kořeny české
reformace

Husitská revoluce se dostává do rukou čtenářů v nové grafické podobě ve dvou dílech. První objasňuje kořeny českého reformního hnutí a jeho vývoj počínaje novými duchovními proudy v době panování císaře Karla IV. přes kazatelské působení i kostnické mučednictví Jana Husa až po společenské otřesy na konci vlády Václava IV. Text vyšel také německy v ediční řadě *Monumenta Germaniae historica* a nyní souběžně vychází v polském překladu.

Předmluva

Třetí, přepracované a doplněné vydání Husitské revoluce vychází v době, kdy shodou okolností uplynulo od počátků husitství více než šest set let a kdy husitství přestalo být vzrušivým dějinným fenoménem, k němuž se dříve upínala pozornost širší veřejnosti i politických činitelů různého zaměření. Na rozdíl od předchozích dvou českých vydání Husitská revoluce postupně vyjde ve dvou svazcích, což se odrazilo v rozdělení původního souvislého textu třetího dílu na dvě kapitoly. Považuji za vhodné znovu připomenout, že dílo vznikalo v době, kdy bylo třeba se kriticky vyrovnat s marxistickým pojetím husitství a kdy již bylo na čase začlenit toto období českých dějin do dějin obecných.

Abych překlenul narůstající mezeru mezi podrobnými výzkumy dílčích monografií na straně jedné a povšechnými generalizacemi syntetických přehledů na straně druhé, koncipoval jsem vznikající dílo jako analýzu vyššího stupně, jejímž předmětem se staly rozsáhlé komplexy jevů v horizontálních i vertikálních průřezech. Pokusím se to objasnit. Máme-li postihnout dějiny husitského věku v dlouhé časové vertikále od závěrečné etapy vlády císaře Karla IV. do kutnohorského náboženského smíru v roce 1485, dovede nás stále ještě spolehlivě do cíle chronologie politické historie. Pokud bychom však z horního dosaženého bodu jako z rozhledny pohlédli dolů, neuvíděli bychom jasně kontury, nýbrž zaměřenou krajinu podobající se obrazu francouzských pointilistů. Pro vyostření obrazu bylo třeba, obrazně řečeno, vybudovat z nosného pilíře politického vývoje výsuvná ramena, z nichž lze z větší blízkosti spatřit tu více, tu méně odlehle úseky, které mapují historici bohosloví, umění, literatury, jazyka, práva i správy, na jejichž poznacích je historik závislý. A jelikož nebylo vždy možné opřít se přímo o prameny, vypomohl jsem si sendvičovitými výplněmi v podobě systémových analýz vybraných okruhů, např. národnostní a sociální otázky, filozofického sporu o univerzálie na pražské univerzitě či správní skladby husitských svazů. Tato snaha o pokud možno všestranné poznání husitství je tak do značné míry založena na prolínání diachronní, narativní příběhové linie na straně jedné a linie synchronní, panoramatické a syntetizující na straně druhé. Pokud jde o šíři zahrnutých dějů, událostí a osob, podobá se konstrukce mého díla rozhlasové anténní věži stojící u Českého Brodu. Malou základnou, na níž stavba mého výkladu stojí, byly reformní ideály Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova. Desetiletí po desetiletí se pomyslná věž dějového toku rozšiřuje, aby pak v letech 1415 až 1436 zahrnula celé české a zčásti též evropské dějiny. Od té doby se tato imaginární věž opět postupně zužuje až k náboženskému smíru v roce 1485. Závěrečné ohlédnutí s výhledem k evropským reformacím 16. století připomíná rozhlednu na vrcholu věže.

Po prvním vydání díla se již přihlásily o slovo dvě generace historiků, které prohloubily i rozšířily dosavadní poznání. Bylo proto mou nepsanou povinností text v uvážlivé míře doplnit, přepracovat nebo upravit všude tam, kde to bylo potřebné či nezbytné. Některé

úseky jsem sám rozvedl v samostatných publikacích, jde především o postavy Jana Husa a Jeronýma Pražského, dále o dějiny Tábora, pražské univerzity a basilejských kompaktát. Tu všude text doplňuji, nové poznatky a dodatky čtenář nalezne též v poznámkovém aparátu a v soupise literatury a pramenů. V řadě úseků přibylo nových prací natolik, že je vzhledem k rozsahu díla nebylo ani možné, ani účelné všechny zaznamenat. Ostatně výčty titulů v poznámkách bez udání jejich přínosu jsou často jen balastem, svědčícím spíše o bezradnosti než o kritickém zvládnutí předchozí literatury.

Díky v první řadě směřuji k Nakladatelství Karolinum, které zajistilo digitalizovanou podobu předchozího vydání. Nejvíce práce měla s textem paní redaktorka PhDr. Dita Křišťanová, Ph.D., cennými radami však přispěla i vedoucí redakce paní PhDr. Kamila Veselá. Zvláštními díky jsem dále zavázán Mgr. Robertu Novotnému, Ph.D., svému kolegovi z Centra mediévistických studií, který se závažnou měrou podílel na výběru vyobrazení a barevných příloh. O výtvarnou podobu nového vydání se znovu zasloužil Zdeněk Žiegler, mapové přílohy překreslil Jaroslav Synek, na rejstříku spolupracoval PhDr. Josef Lesák. Za četné konzultace a pomoc při shánění nové literatury vděčím kolegyním a kolegům z Centra mediévistických studií i z dalších historických pracovišť. Last but not least tu děkuji své ženě Haně za pochopení a obětavou podporu.

V Praze 24. listopadu 2022.

5. Evangeliem proti feudalismu

Krizové jevy české společnosti před rohem 1420 neměly jednu příčinu, jednoho viníka či postiženého. Sporný pojem „krize“ ztratil svou pomyslnou jednoznačnost v podobě jediné rozhodující determinanty reformního i revolučního procesu a stal se tak pomocným konceptem převládajících jevových skutečností, společným pojmenovatelem viditelných rozporů a neduhů, jež se v době vlády Václava IV. nejen umocňovaly, ale i křížily. Jejich odraz v soudobém společenském vědomí dlouho zůstával tříští individuálních i kolektivních postojů, jejichž jednotícím znakem bylo převažující spektrum temných barev v pohledu na přítomnost i budoucnost. Fluidní tušení „něco se musí stát“ nicméně krok za krokem nalézalo gravitační pole, jež k sobě přitahovalo společenské zlo v jeho různých podobách. Byla jím v prvé řadě zesvětštělá, schismatická církev, která v bouřných českých vlnách ztratila kormidlo dříve, než se jí podařilo doplout do konciliárních vod. A protože mravní prohřešky i skandální aféry některých kněží byly na očích všem, stále více sílilo přesvědčení, že s nápravou se musí začít právě zde. Zprvu tyto obrodné proudy rozdílného dosahu vycházely jen z úzkého okruhu vnímavých učenců a nespokojených kleriků. Čím více však církev ztrácela mocenskou oporu v králi i ve šlechtě, tím širší odezvu nalézaly reformní podněty v laických vrstvách. V době zmatků a nejistot přinášely opravné ideály naděje, jež bez ohledu na jejich reálnost byly světlem v temnotách. Církev v reformních kněžích živila své odpůrce a biblickými zdroji svého učení jim dávala do rukou dvojsečnou zbraň. Z bible bylo možné odvodit ne-li recept, pak alespoň náповěď léčby i jiných nádorů, jež zhoubně napadaly celý společenský organismus. Díky svému širšímu záběru reformní věrouka v pozitivním i negativním smyslu profilovala bezmála všechno společenské vědomí husitského věku do té míry, že se stala rozhodující dějnotvornou silou. Aby mohla tuto funkci převzít, musela nalézt cestu k myslím i srdcím jedinců a vrstev, na něž se obracela.

Husitská revoluce vděčila za svůj ústřední program více než padesátileté intelektuální aktivitě několika generací domácích a zahraničních reformních teoretiků různé ideové orientace.³²⁸ Obsahová náplň všech jeho čtyř bodů patřila již před rokem 1419 k podstatnému jádru wyclifsko-husitského učení, i když vnějším znakem celého hnutí zatím byl jen kalich. Přesto konečná formulace čtyř artikulů byla sama o sobě závažným teoretickým počinem, neboť v ní šlo jak o eliminaci skupinových zájmů, tak o zevšeobecnělé shrnutí požadavků vyjádřených dosud mnoha dílčími náznaky. Abychom nemusili v knize listovat, připomeňme si v heslovité podobě čtyři body vyhlášené Husem roku 1413 v paralelní konfrontaci se čtyřmi husitskými artikuly z července 1420.³²⁹

HUS 1413

- poslušnost zákona božího
- odmítnutí Antikristova řádu
- náprava lakotného a zhýralého kněžstva
- harmonie trojího lidu

ČTYŘI ARTIKULY 1420

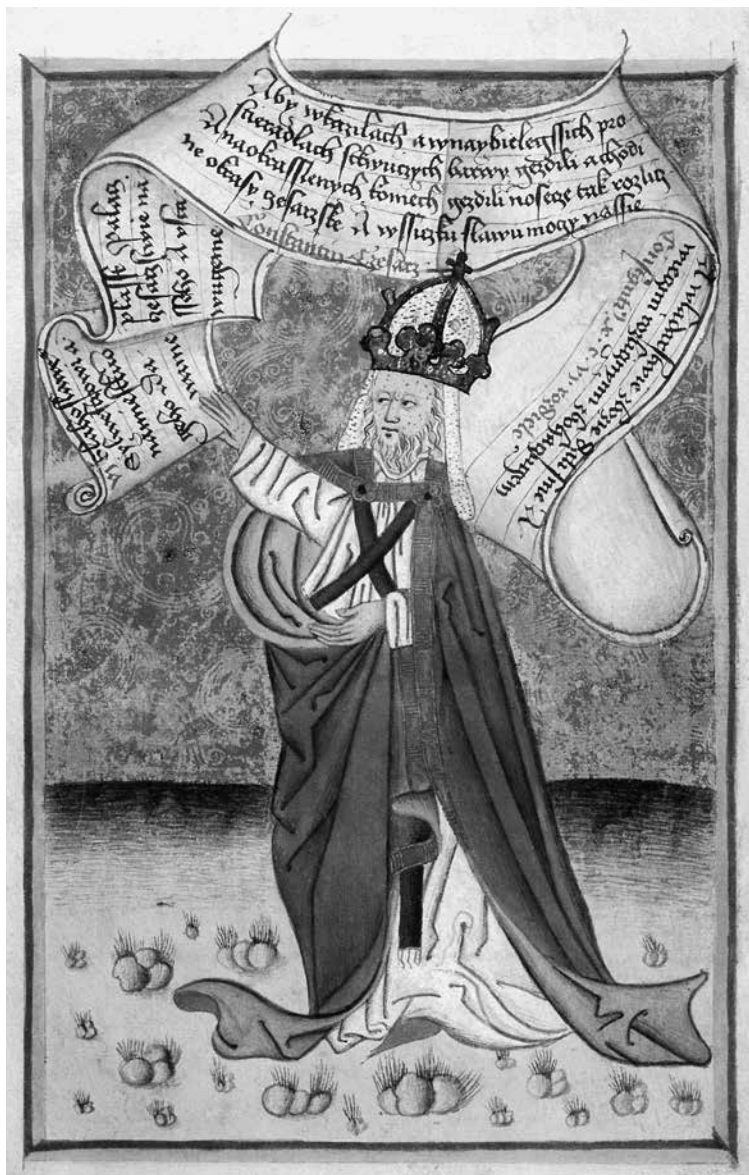
- 1 – svoboda slova božího
- 2 – přijímání laiků pod obojí způsobou
- 3 – chudá církev bez světské moci
- 4 – trestání veřejných hříchů

S výjimkou laického kalicha není mezi oběma vyhláškami závažného obsahového rozdílu, neboť „svoboda“ slova božího v sobě obsahovala i jeho zákonnost. Obdobně zase ideální společenská harmonie předpokládala i v Husově pojetí vymýcení veřejných hříchů v jejich nejrůznějších projevech. Na první pohled by se mohlo zdát, že všechny čtyři články z roku 1420 byly pražského původu, a že jim tudíž právem náleželo přízvisko „pražské“. Jelikož se však k nim hlásila i táborско-husitská levice v době svého prudkého nástupu, sotva by si její mluvčí nechali pasivně vnutit úzce zaměřený postoj pražské univerzitní skupiny. Proto je také třeba si položit otázku, do jaké míry ovlivnili výběr a text společného programu bohoslovci a kazatelé venkovských radikálů.

Patrně prvním projevem programových záměrů v celozemském měřítku táboritského hnutí bylo pět článků, jež byly podle *Kroniky Mikuláše z Pelhřimova* jako nálezy (sentencialiter) kázány a zvěstovány všemu lidu shromážděnému na „horách“ (tj. poutních místech) od jara do podzimu roku 1419. První artikul odnímal evangelickému kněžstvu právní nárok na pole, platy a pozemkové „dědiny“, jakož i veškerou světskou vládu. Na obživu duchovních pamatoval následující

328) Výlučně z Wyclifových spisů se pokusila odvodit genezi čtyř pražských artikulů Uhlirz 1914. Přední čeští recenzenti J. Pekař (ČČH 20, 1914, s. 336–339), V. Novotný (ČMM 39, 1915, s. 287n.) a vedle nich v samostatné úvaze i K. Krofta (viz přetisk Krofta 1946a, s. 67–72) oprávněně poukázali na převažující podíl domácího reformního vývoje, „který ovšem nikterak nebyl prost vlivů cizích“ (tak Krofta). Následující studium více méně toto synkretické hledisko převzalo. Úvod do problematiky s vlastním řešením některých sporných otázek a s odkazy na literaturu do počátku šedesátých let předložil Lancinger 1962, s. 3–61. Novější příspěvky závažnějšího rázu budou zmíněny níže.

329) Srov. Hus, *De ecclesia*, ed. S. H. Thomson 1958, s. 148–159 a manifest spojených husitských obcí z 1.–8. července 1420 (výčet jednotlivých jazykových verzí u Lancingera 1962, s. 53, č. 4).

Konstantin Veliký
uděluje církvi
světské panství.
Vyobrazení
z Jenského kodexu
z doby kolem 1500.

článek, který sice rušil povinnou platbu desátků, jenž však na druhé straně ukládal věřícím zajistit kněžím nezbytné potřeby (necessaria). Třetí ustanovení vyzývalo všechny kněze bez rozdílu, aby se zákonem lásky a podle evangelického obyčeje sami zřekli všeho světského panování nad polnostmi, domy i věcmi s tím, že dále budou moci přebývat v nadačních, příkladně spravovaných domech.

Čtvrtý bod vyhlášoval postačitelnost evangelického zákona Kristova bez obřadů Starého zákona a všech dodatečných lidských přídavek. Konečně za páté

se věřící měli vyhýbat „zřejmým zlodějům a lotrům“ Antikristova duchovenstva a poslouchat jen pastýře pravého ovčince.³³⁰

Téměř shodný záznam v tzv. oseckém rukopisu *Starých letopisů českých* rozšiřuje uvedené patero o požadavek přijímání dětí z kalicha. Pokud nešlo o pozdější vsuvku, přiblížila by se tím letní proklamace táboritských kazatelů ještě více obsahu pozdějšího společného programu husitských stran.³³¹ Podle obou pramenů byly všechny čtyři artikuly vyhlášeny v Praze již na počátku října 1419, hned po příchodu venkovských i pražských poutníků, kteří se v poslední zářijový den zúčastnili celozemského srazu na Křížkách u Ládví. Údajně se tak stalo jednomyslným usnesením venkovských a pražských husitských obcí, s nímž vyslovili souhlas slovní urození rytíři kališnické víry. O programových otázkách se při této příležitosti nepochybně v Praze jednalo, neboť nejisté poměry po smrti Václava IV. k tomu čelné představitele hnutí nutily. Sotva však již tehdy byly čtyři artikuly zveřejněny ve vyzrálém znění z přelomu dvacátých a třicátých let, jež uvádějí oba výše zmíněné texty.³³²

Důvěryhodnost tohoto svědectví a tím i ranou formulaci čtyř artikulů silně zpochybňuje jejich první oficiální redakce v pražském manifestu z 20. dubna 1420, která místo trestání smrtelných hříchů požaduje obecné dobré království i jazyka (národa) českého a očištění jejich neprávem pošpiněné pověsti.³³³ Pokud by pražští mistři souhlasili se sankcemi proti veřejnému zlu již v říjnu 1419, neměli by důvod od nich ustupovat. Výzvy tohoto druhu se vynořovaly již v projevech Jakoubka ze Stříbra i Jana Želivského, nehledě na to, že prvé útoky proti pražským nevěstincům se udály hned v bouřlivých dnech po smrti krále Václava.³³⁴ Ohled na husitské pány, uvedené v čele vydavatelů dubnového manifestu, mohl tu mít svou váhu, na druhé straně by však pražští mistři museli překonávat stejné zábrany již v říjnu 1419. Kromě toho je třeba vzít v potaz i zpravodaje, který měl s pražskými radnicemi a kanceláři úzké styky. Podle kronikáře Vavřince z Březové měly být totiž čtyři

330) Srov. *Chronicon Taboritarum* Mikuláše z Pelhřimova, ed. Höfler *Geschichtschreiber* II, s. 478–479 (překlad této části ve Výboru 1964, s. 260).

331) Osecký rukopis SLČ-T uvádí článek o přijímání dětí z kalicha na pátém místě. Celé místo otiskl ze závěru SLČ-T Bartoš 1949a, s. 98–101, který pro potřeby svého výkladu podsunul přednímu členu táborského hnutí Mikuláši z Pelhřimova závislost na starém letopisci a který současně „objevil“ v textu řeč přednesenou údajně Jakoubkem ze Stříbra na sněmu 1426. Na základě této konstrukce pak Bartoš 1951a, s. 81–87 a 1965, s. 70–72 vystoupil s domněnkou, že čtyři artikuly v jejich konečné podobě formuloval Jakoubek ze Stříbra na údajném zakládacím sjezdu revolučního svazu husitských měst počátkem října 1419. Kaminsky 1967, s. 287 s jistými rozpaky uvádí šest článků podle SLČ-T. Bartošovu konstrukci přesvědčivě vyvrátil Mezník 1967, s. 199–203, problematiku svědectví SLČ-T ve vztahu k synodě z roku 1426 ponechala otevřenou Zilynská 1985, s. 57. Táborický původ tohoto místa je nesporný, podle mého zdání však nešlo o projev, nýbrž o zpětnou, neorganicky přičleněnou vsuvku, jak naznačil již Pekař 1933, s. 211. Kritickou edici SLČ-T pořídili Černá/Čornej/Klosová SLČ 2, s. 410.

332) Dohodu s urozenými a slovními rytíři zmiňuje pouze *Kronika Mikuláše z Pelhřimova* (ed. Höfler *Geschichtschreiber* II, s. 479). Problematiku sjezdů a jednání husitské strany po smrti krále Václava rozebral Mezník 1967, s. 193–203. Pořadí artikulů podle *Kroniky Mikuláše z Pelhřimova* a SLČ-T je zcela ojedinělé, pozdější znění formulací odvozuji z jednotlivin, které zde netřeba vypočítávat. Přehled formulací a pořadí pražských artikulů z let 1420–1434 záslužně sestavil Lancinger 1962, s. 53–55.

333) Manifest pánů a Pražanů všem Čechům z 20. dubna 1420 vydal Palacký AČ III, s. 210–212, č. 16.

334) O rozboření pražských nevěstinců Tomek 1899, s. 6.

hlavní artikuly, o něž se Pražané se svými přívrženci zasazovali, „vybrány a v náležitou formu uvedeny“ až z článků, na nichž se s pražskou obcí svorně usnesli Táborští, Žatečtí, Lounští a Orebští 27. května 1420. Mistr Vavřinec tedy nepovažoval články v dubnových manifestech, jejichž obsah dobře znal, za „hlavní artikuly“.³³⁵

Proti rané formulaci čtyř artikulů v jejich konečné podobě dále mluví umírněný tón táboritské proklamace, v níž se apeluje na dobrovolnou podřízenost příkazům božího zákona a evangelické prostoty. Pouze ve třetím bodě se naznačuje, že světské panování bude kněžím odňato, pokud se ho sami nezřeknou. Tresty za veřejné hříchy proklamace ještě nevyhlašuje, jen v obecném náznaku se objevují ve vztahu k „zjevným pohoršením“ v povolání poutníků ze Bzí hory ze 17. září 1419, v němž jinak ještě převládá duch bratrské lásky. Skok od tohoto oběžníku k vyhlášení čtyř artikulů o dva až tři týdny později je příliš veliký, aby bylo možno stavět na výše uvedené výpovědi Mikulášovy *Kroniky* a oseckého rukopisu *Starých letopisů českých*. Na druhé straně povolání ze Bzí hory přináší formou veřejného memoranda takřka definitivní formulaci dvou artikulů: „Oznamujem tiemto listem obecně všem, že naše na hory a na pole scházení není pro jiné jedné (pro nic jiného než) pro svobodné slyšení zprávy věrné spasitelné, v zákoně božím založené, a svátosti najdostojnější božské těla a krve pána našeho spasitele Ježíše Krista potřebné přijímanie ...“ Další dva artikuly se náznakově objevují v závěrečné výzvě, „aby úrazové a pohoršení zjevná a rozdielové (nesváry) byli staveni a kažení s pomocí pána boha, krále, pánův, rytieřův a panoší i vše obce křesťanské“, a to i v zájmu počestného dobrého všeho království. *Bonum commune* Českého království leželo tak v „počestné“ reformní podobě na mysli i obci, v níž neurození poutníci měli naprostou převahu.³³⁶

Bezvládí po smrti Václava IV. vzbuzovalo obavy z postoje příštího panovníka ke kalichu a k reformnímu hnutí ve všech husitských obcích a skupinách. Řádným dědicem trůnu byl římský a uherský král Zikmund, světský ochránce koncilu, spoluzodpovědný za Husovu a Jeronýmovu smrt v Kostnici, jenž slovy a skutky dával ještě za bratrova života najevo svou podporu katolické straně. Toho si byli dobře vědomi jak husité na pražských radnicích, tak kališníci páni, sdružení kolem nejvyššího purkrabího Čeňka z Vartenberka a ovdovělé královny Žofie. Rozsáhlý soupis požadavků, jimiž tyto kruhy podmiňovaly Zikmundovo přijetí za krále, proto také v první řadě pamatoval na záruky náboženských svobod.³³⁷ Významové spojení „svoboda zákona božieho a slova jeho“ mělo tu stejný smysl jako obdobně znějící požadavek v povolání ze Bzí hory. „Svobodou“ se rozumělo v obou případech legální, příštím panovníkem uznané postavení kališníků v zemi, jak tomu bylo za krále Václava. Význam příkládaný svátosti pod obojí

335) Vavřinec z Březové Kronika husitská, ed. Goll FRB V, s. 364 a 374.

336) Povolání poutníků z Bzí hory lze nalézt ve Výboru 1963, s. 442–443. Zárodky čtvrtého artikulu v tomto textu shledal Molnár 1983b, s. 52, k výkladu výrazu „rozdielové“ ještě v následující kapitole. O kategorii *bonum commune* Macek 1985a, s. 517–525 a v jiném kontextu Eberhard 2004.

337) Artikulové podávání od obce Království českého, text A, ed. Palacký AČ III, s. 206–208, č. 13. Porovnání s německým textem B, který je v náboženských člancích zhruba shodný, provedl Mezník 1967, s. 194. Církevních záležitostí se dotýká i článek 12 (textu A) o povolení světit kališnické kněze a udílet univerzitní grady.

způsobou zdůrazňují tři úvodní „ohrady“. Následující tři body ultimativně trvají na očistě prodejné a světským panováním mravně narušené církve v rámci celého království: „Item aby nižádný kněz na úřadě světském posazen nebýval nikdiež po království Českém. Item aby kněžie právem světským zbožím a platy a lidmi nevládli, ale od světských lidí potřebu podlé zákona božieho jměli. Item aby prodávanie svatokupecké za svátosti kostelnie a za listy šacovanie (vydírání) ve dvoře arcibiskupově a jinde po kostelech od kněží se nedály tajně ani zjevně.“ Poslední požadavek náboženské i zemske povahy se zároveň domáhal uložení pokut všem, kteří by na domácí půdě nepřestali očerňovat pověst mistrů Jana Husa i Jeronýma Pražského a „kaceřovat“ jejich stoupence.³³⁸

Náboženské podmínky předložené na konci léta 1419 nástupci trůnu v zestručnělé podobě opakuje manifest vydaný zhruba stejným okruhem osob v dubnu 1420. Věcná shoda jde tak daleko, že dubnový manifest lze považovat za pouhou redakci o půl roku starších „ohrad“. Avšak právě tato formální úprava do čtyř bodů se zřejmě stala výchozím jádrem společného husitského programu, když 27. května 1420 článek o obecném dobrém a dobré pověsti království i jazyka českého nahradil požadavek potírání zjevných hříchů. V každém případě již na počátku podzimu předcházejícího roku všechny husitské proudy dospěly ke shodě ve věci svobody slova božieho, přijímání pod obojí způsobou a chudé církve bez světské moci. Obsahové jádro tří artikulů však ještě nenabýlo heslovitého jednotného vyjádření. Zbývající artikul o trestání smrtelných hříchů, jak tomu vše nasvědčuje, se v imperativní naléhavosti začal vynořovat až s rozmachem chiliastické vlny, kdy radikální husitské obce stále více přenášely přepjatý společensko-mravní puritanismus do své aktivní působnosti.

Otázkou je, zda čtyři stručná táborská „ustanovení“, která zmiňuje mistr Jan Příbram podle jednoho z chiliastických článků, nevyjadřují hlavní zásady, jež táborské bratrstvo prosazovalo vůči svému okolí před příchodem do Prahy dne 20. května 1420. Táborští kněží měli pod pohružkou nejtvrdějších trestů napomínat kdekterého pána, rytíře, panoše, měšťana i sedláka, „aby v těchto kusech čtyřech s nimi držel, to je vysvobození každé pravdy, v zvelebení chvály božie, v prospievání spasení lidského a v hřiechův kažení“.³³⁹ Ve srovnání s proklamací z období poutí na hory, jež se zaměřovala na duchovenstvo, uvedené „kusy“ opomíjejí majetek a světské panování církve. Druhý a třetí článek v pořadí jsou však formulovány natolik široce, že podle okolností mohly zahrnovat široký rejstřík opravných cílů a prostředků. Platí to i o kalichu, jenž se výslovně neuvádí, zatímco trestání hříchů se tu programově objevuje snad vůbec poprvé. Vzhledem k tomu, že se táboři koncem května 1420 podíleli na společné formulaci husitského programu, je možné považovat čtyři ustanovení chiliastického článku za jejich příspěvek k vnitřní diskusi. Pozdější vznik táborských „kusů“ by postrádal

338) Palacký AČ III, s. 206–207.

339) Jan Příbram, Život kněží táborských, ed. Boubín 2000, s. 48. Příbram vycházel z chiliastického článku, který se dochoval ve třech téměř shodných zněních (viz Macek 1953a, tabulka na s. 58, pod č. Aa 13, Příbram 39 a AČ 19).

smyslu, neboť dva ze čtyř artikulů květnového zápisu měly vyhraněnější podobu, aniž ztrácely na obsahu a údernosti. Jestliže tyto artikuly nesou pečeť převážně pražského centra, požadavek trestu za zjevné hříchy byl prvořadým přínosem jihočeského táborství.³⁴⁰

Svorné usnesení husitských obcí z 27. května 1420 mířilo do vlastních řad a teprve druhotně bylo manifestací husitských cílů vůči nepřátelskému světu. Stejnou povahu mělo pozdější vyhlášení čtyř artikulů ústavním zákonem země na časlavském sněmu v červnu 1421, a proto by bylo nepatřičným ochuzením jejich dějinného významu považovat je za pouhý propagační akt navenek. Toto poslání se takřka souběžně čtyřem artikulům dostalo, jednostranně však převážilo až v období husitské ofenzívy a oficiálních jednání s představiteli římskokatolické strany. Potřeba ideové a bojové jednoty rozrůzněných složek ohroženého husitského společenství vyplývá již z formulace květnového usnesení, jehož původní znění patrně uchovala *Husitská kronika Vavřince z Březové*: „Nejprve aby všichni spolu stáli jako jeden muž proti uherskému králi Zikmundovi nebo proti kterémukoli jinému člověku, který by se protivil zákonu Božímu a především přijímání kalicha, a zvláště proti tomu, kdo by mu chtěl jakýmkoli způsobem brániti nebo usiloval je rušiti anebo mařiti. Dále aby přidržovali kněžstvo zachovávat život apoštolský, potírajíce podle možnosti svatokupectví, hrabivost, obdarovávání, nádheru a jiné neřády toho kněžstva, aby mohli tím svobodněji kázati slovo Boží a vykonávati jiné úkony svého řádu. Dále aby byly potírány všechny smrtelné hříchy a zvláště zjevné, jako dlouhá vyseďávání v krčmách ve dnech svátečních a zvláště nedělních, pýcha a přílišnost drahocenných rouch, jejich výstřihy a trásně, s ostatními nezřízenostmi a nálezky proti zákonu Božímu.“³⁴¹

Vnitřní zaměření výrazně vystupuje do popředí z posledního bodu, na jehož naplnění dbaly zejména tábořské ženy. Čtyři artikuly byly rovněž závažnou směrnicí pro zvolený výbor „obecného dobra a obrany pravd“, který takřka denně předvolával na radnici udané či podezřelé osoby a jehož pověřenci zjišťovali dům od domu postoje obyvatel ke čtyřem artikulům. Dohodnuté artikuly v podání Vavřince z Březové nemají ještě pořadové číslovky, které k nim později připojil autor jednoho z dalších zápisů v tzv. *Kronice university pražské*.³⁴² Číselné označování artikulů se však velmi záhy vžilo, jak dokládá text, na který se nejspíše již koncem června odvolával papežský legát Fernando. Za oficiální redakci se považují až formulace čtyř artikulů (v pořadí svoboda slova božího – kalich – chudá církve – trestání smrtelných hříchů) v sérii manifestů, které představitelé Prahy rozeslali v několika jazykových verzích na počátku července 1420.³⁴³

340) Tábořský původ čtvrtého artikulu naznačila či zdůvodnila řada autorů, jejichž výčet uvádí Lancinger 1962, s. 19, pozn. 92.

341) *Kronika Vavřince z Březové*, ed. Goll FRB V, s. 374, překlad Heřmanský 1979, s. 69.

342) Tak zvaná *Kronika university pražské*, ed. Goll FRB V, s. 584. Další zestručnělé parafráze květnového zápisu eviduje Lancinger 1962, s. 17, pozn. 84.

343) Podrobněji k formulacím čtyř artikulů v pražských manifestech z června a července 1420 Lancinger 1962, s. 18–21 a s. 53, č. 3–4. K uvedeným zde edicím dále srov. Výbor 1963, s. 446–448 a Molnár 1980, s. 78–93.

Všechny tyto a následující manifesty z léta 1420 vycházely ze staroměstské kanceláře, jež se řídila pokyny univerzitních mistrů. Proto také není divu, že čtyři artikuly se v nich objevují ve více či méně utlumené podobě „pražského“ stříhu. Platí to zejména o listu benátskému dóžeti z 10. července 1420, v němž se místo trestů za smrtelné hříchy znovu vynořila ochrana starobylé bezúhonnosti Českého království ohroženého vojsky křížové výpravy.³⁴⁴ Zatímco představitelé Starého Města pražského monopolně zajišťovali vnější agendu, přičemž pod záminkou zahraničněpolitických zřetelů ze dne na den otupovali ostří některých artikulů, táborští vůdci považovali květnový zápis za první krok k nápravě rozmařilé metropole. Sotva křížácké sbory na konci července strhly své stany a měšťanská Praha nabrala vzduch do ustrašené hrudi, táborští spojenci zahájili druhou fázi očištné kampaně. Dvanáct ultimativních požadavků, které jejich mluvčí předložili pražským obcím 5. srpna, jednak prohlubovalo zásady třetího a čtvrtého artikulu, jednak prostřednictvím všeobecné platnosti božského práva omezovalo zpátečnické ambice radních pánů a univerzitních mistrů.³⁴⁵ I když táboři s pomocí novoměstských straníků Jana Želivského svého cíle dosáhli, během následujících tří čtyř měsíců měšťanská Praha ze sebe setřásla jho jejich maximalistického programu. Nejpozději v listopadu 1420 přijali za své krédo čtyři „spasitelné kusy“ přední táborští hejtmané s píseckou obcí, a to v prvé řadě zásluhou Jana Žižky, jehož vojsko je prosazovalo v každodenním boji. Revoluční obec na Hradišti hory Tábor se znovu přihlásila k společnému husitskému programu čtyř artikulů až po překonání svých vnitřních krizí v druhé polovině dvacátých let.³⁴⁶

Období hegemoniální vlády a ofenzivních výbojů radikálních bratrstev umožnilo vztáhnout platnost čtyř artikulů na celé západní křesťanstvo. Univerzální cíle si české reformní hnutí kladlo od samého počátku, *via facti* však bylo nuceno od nich dočasně ustoupit. Pod všestranným tlakem papežské kurie, koncilu, římského krále Zikmunda a jeho domácích stoupenců se stalo prvořadým a v dané etapě i maximalistickým úkolem probojovat zásady společného husitského programu nejdříve na české půdě. Oficiální formulace čtyř artikulů z počátku července 1420 proto přednostně žádaly svobodu slova božího v Království českém, stejně tak jako usnesení čáslavského sněmu z června následujícího roku. Také čas od času se vynořující formulace čtvrtého artikulu o pokřivené pověsti českého „jazyka“ se vždy vztahovaly jen k území vlastního království. Zahrnutí Moravského markrabství a tím i tamějších husitů jazykově české příslušnosti se nemohlo v rovině

344) Pražský manifest do Benátek, ed. Bartoš 1932, s. 281.

345) Dvanáct tábořských artikulů z 5. srpna 1420 známe z Kroniky Vavřince z Březové, ed. Goll FRB V, s. 397–398. K jejich obsahu více v 6. kapitole druhého dílu.

346) Nepostačující byly čtyři artikuly květnového zápisu pro hejtmana Mikuláše z Husi a pro většinu kazatelů chiliastické a pikartské etapy. Na čáslavském sněmu v červnu 1421 byl Tábor zastoupen jen delegáty Žižkova vojenského velení. Žižkův vojenský řád z jara 1423 byl již chartou východočeského bratrstva. V dokumentech tábořské proveniencie se čtyři artikuly objevují až od roku 1430. Přehled Žižkových a tábořských formulací čtyř artikulů u Lancingera 1962, s. 53–55. Novější edice a překlady: Svejkský 1952, s. 9–12, 23–27, Výbor 1963, s. 448–449, 451–460, 502–507, Šmahel 1969, s. 221–223, 229–233 a Molnár 1980, s. 156–170.

sněmovního zápisu výslovně projevít, neboť moravská zemská šlechta včetně kališníků přijala koncem roku 1419 Zikmunda za svého pána a slíbila mu poslušnost. Přesto sama účast moravské delegace na sněmu v Čáslavi naznačila příslib „korunního“ politicko-konfesního spojenectví na základě čtyř artikulů, k němuž neformálně došlo po 1. říjnu 1423, kdy Zikmundovo postoupení Moravského markrabství Albrechtovi Habsburskému zrušilo závaznost slibu věrnosti vůči osobě římského a uherského krále. K začlenění markrabství do kompaktních úmluv s basilejským koncilem a císařem Zikmundem závažnou měrou přispěl svatomartinský sněm v Praze, jehož usnesení z 22. prosince 1433 nejen ustavilo Aleše Vřešťovského z Rýzmburka za správce obou zemských útvarů, ale i rozšířilo teritoriální požadavek platnosti čtyř artikulů na Moravu. Sporným tu zůstávalo území bezprostředně podléhající olomouckým biskupům, kteří od počátku kompakтата zpochybňovali a dávali jim vlastní výklad.³⁴⁷

Vítězně postupující husitské svazy vyhlásily svůj optimistický záměr prosadit čtyři „svaté pravdy“ v rámci celé křesťanské pospolitosti v sérii manifestů z let 1430–1431. „Od samého začátku jsme bez přestání toužili a nyní o to starostlivěji toužíme,“ praví se v jednom z nich, „aby všecken boží lid dospěl k jejich poznání, aby si je oblíbil a věrně je zachovával.“ Obdobně manifest tábořských hejtmanů žádal, „aby papeži a všemu kněžstvu, od nejvyššího po nejnižšího, bylo odňato bohatství, aby byli přivedeni k chudobě a podobali se svatým apoštolům“.³⁴⁸ Zejména tento artikul však narážel na rozhodný odpor představitelů institucionální církve, takže již při veřejném slyšení v Basileji na počátku roku 1433 byly mesianistické výhledy husitského poselstva opět vtlačeny do hranic jeho územní sféry. Měnící se teritoriální aspirace ústředního husitského programu tak zhruba sledovaly dynamickou křivku revolučního mocenského zápasu.

Postupem doby se měnilo i pořadí jednotlivých artikulů. Pro pražské bohoslovce kolem Jakoubka ze Stříbra měl vždy největší váhu kalich, který kladli do čela společných požadavků, pokud jejich pořadí mohli sami ovlivnit. Naopak tábořští kněží dávali ve svých prohlášeních přednost článkům o trestání veřejných hříchů a chudé církvi. Pořadí artikulů dané oficiální verzí z počátku července 1420 se udrželo až do konce dvacátých let. Po přechodném období, kdy se sled článků zcela uvolnil, jednání s basilejským koncilem opět dodalo čtyřem artikulům pevnou osnovu. Ustálené pořadí druhé oficiální redakce (kalich – trestání veřejných hříchů – svoboda slova božího – chudá církev) kompromisně vyjádřilo názory pražských i tábořských teologů a uplatnilo se jak ve sněmovních formulacích, tak i v obou redakcích kompaktních úmluv.³⁴⁹

347) Srov. k tomu Válka 1986, s. 99–103, 115–118, k platnosti kompakтата pro Moravu dříve již Hoffmann 1956, s. 55–66, zápis svatomartinského sněmu vydal Palacký AČ III, s. 412–415, č. 5.

348) První citace z manifestu českého národa všemu křesťanstvu z 21. července 1431, ed. Palacký UB II, s. 228–229, č. 751, překlad Molnár 1980, s. 172. Tamtéž, s. 169 překlad formulace z manifestu tábořských hejtmanů, který se dochoval v původním německém znění a ve dvojí latinské verzi.

349) Pořadí čtyř artikulů věnoval pozornost Lancinger 1962, *passim* a mj. též Molnár 1983b, s. 553.

Článek o svobodě slova božího souhrnně požadoval legalizaci reformní věroky ze strany provinciální a kuriální hierarchie. Na otázku, proč se husité této svobody domáhali, když zesvětštělou církev v čele s papežem odmítali uznat a poslechnout, nelze dát jednoznačnou odpověď. Bez ohledu na exkomunikace, interdikty a upálení dvou reformních vůdců z podnětu kostnického koncilu před-revoluční husitství zůstávalo spjata s římskou církví nejen svým mesianistickým zápallem, ale i uznáním principu tzv. apoštolské poslušnosti kněžského stavu. Jelikož svěcení (ordinace) náleželo církevním hodnostářům počínaje biskupy, které jmenoval či schvaloval pouze papež, mystérium svátostného pouta odsouvalo do pozadí nároky na držitele této významné pravomoci. Většinu radikálních kazatelů tábořské strany vysvětil od 6. března 1417 biskup Heřman z Mindelheimu, jehož Čeněk z Vartenberka zajal v Německém Brodu a unesl na svůj hrad Lipnici. Mezi jeho svěcenci nechyběli ani klerici podezřelí z valdenských bludů, což jen dokládá sílu mytické tradice. Když v listopadu 1420 táboři Heřmana, jenž se mezitím stal farářem v Miličíně, utopili v Lužnici pod dobytým příběnickým hradem, měli již zvoleného „staršího“ plnicího roli biskupa. Stal se jím Mikuláš z Pelhřimova, který však z obavy, že by jeho svěcenci nedosáhli uznání od pražského a orebského duchovenstva, kněze vlastní strany světil jen zcela výjimečně. Po Lipanech pak pupeční šňůra řádné ordinace svazovala voleného pražského arcibiskupa Jana Rokycanu a jeho dva zástupce do té míry, že husitští kněží většinou přijímali svěcení z rukou unesených či prodejných biskupů pochybné pověsti.³⁵⁰

Z římské závislosti se vymanili pouze proroci chiliasmu a pikartští sektáři, pro něž nový věk království sv. Ducha zcela rušil pouta s církví novozákonní etapy. Ti jediní se také nedovolávali svobody slova božího, neboť svobodného ducha měli sami v sobě. Ostatně by jim to jako kacírům uvnitř hereze nebylo nic platné. Artikul o svobodě slova božího ztratil pro svoji dvojsečnost a mnohoznačnost původní smysl hned na počátku revoluce, kdy o míře svobody projevu rozhodovala pádnost meče. Rané doložky o „řádém“ hlásání slova božího pouze od kněží Páně, které převzal i Biskupcův a Prokopův Tábor, navíc braly vítr z plachet laickému apoštolátu a uvolněný výklad bible směřovaly do několika málo ostře sledovaných řečišť. Potíže s vymezením slova božího se naléhavě přihlásily v diskusi předcházející tzv. „soudci“, tj. rozhodčímu principu sjednanému v Chebu se zástupci basilejského koncilu. Jestliže pražští bohoslovci připouštěli ve šlépějích Jakoubka ze Strážnice i jistou autoritativnost církevní tradice, v tábořském pojetí bylo nepřípustné stavět proti Písmu jakýkoli důkaz lidského rozumu, či později zavedený zvyk a řád. Podle Amedea Molnára pojetí „chebského soudce“ zdrženlivě upřednostňovalo tábořskou linii, více však zásluhou vojenské moci Prokopa Holého, jak třeba dodat, než argumentace Mikuláše z Pelhřimova.³⁵¹

350) Nasvědčují tomu výjimečné pohnutky Mikulášova vysvěcení dvou zahraničních kněží v září 1431, o němž vypovídal Friedrich Reiser při inkvičním výslechu (srov. Molnár 1973, s. 215–216). Údaje o světícím biskupovi a pražském doktoru teologie Heřmanovi Švábovi z Mindelheimu kriticky utřídil Coufal 2021, s. 90–100.

351) Srov. Molnár 1983, s. 24–28, kde i o předchozích náběžích k „chebskému soudci“. Naposled se ujed-

Přijímání laiků pod obojí způsobou bylo základním identifikačním znakem celého husitského společenství na prahu revoluce a jako takové bylo natolik samozřejmou součástí základního programového kodexu, že je jihočeští táborité z počátku ani nezahrnovali do souboru svých požadavků. Před rokem 1419 byly již také kalichu přizpůsobeny a praxí ověřeny liturgické úkony, jejichž adaptace se ukázala snadnější, než odpůrci předpovídali. V případech nutnosti postačovaly dřevěné kalichy odpovídající duchu prvotní církve, vyřešilo se přenašení svátostin za nemocnými i přijímání dětí s pomocí patény, svátost pod obojí způsobou se stala součástí svatebního obřadu apod. Zásadní shoda panovala i v tom, že se eucharistické posily v podobě chleba i vína má dostat všem pravověrným křesťanům bez omezení věku, „jimž hřích smrtelný nepřekáží“.³⁵²

Vyloučení zjevných hříšníků ze svátosti oltářní nebylo v církevní praxi žádnou novinkou, posilovalo však účinnost čtvrtého artikulu o trestání veřejných hříchů. Do důsledku vzato násilné šíření kalicha mezi stoupenci římského vyznání mělo v sobě zahrnovat i mravní očistu podmiňující svátostný úkon. Ve skutečnosti však samo přihlášení se ke kalichu činilo z urozených nepřátel ze dne na den spojence bez ohledu na jejich minulost a mravní profil. U prostých bojovníků, kteří se přidávali k husitským vojskům, byl zprvu dohled ze strany kazatelů, hejtmanů i samotné polní obce mnohem tužší, zvláště za Žižky, jehož vojenský řád také ukládal přijímat svátost oltářní nejméně jednou týdně.³⁵³ V době hegemonie radikálních bratrstev, jejichž početné polní obce měly opěrné body a posádky i na Moravě a ve Slezsku, hrstka tábořských a sirotčích polních kurátů nestačila své úkoly zvládat, takže interval mezi přijímáním svátosti oltářní se značně prodloužil. Snad i z tohoto důvodu táborští kněží setrvali ve svém odporu k ušní zpovědi, třebaže uvolněná kázeň v polních vojscích a velké množství zjištěných spojenců či řemeslných žoldnéřů její potřebu stále více připomínaly. Pro tábořské bohoslovce však ušní zpověď neměla zakotvení v prvotní církvi, a proto ji principiálně odmítali, obdobně jako svátost posledního pomazání. Polemiky o svátostech mezi tábořskými a pražskými kněžími, mezi Mikulášem z Pelhřimova a Janem Rokycanou měly tudíž užší sepětí se všední každodenností, než by se s odstupem věků mohlo zdát.³⁵⁴

náním v Chebu zabýval Coufal 2020, s. 108–116, nové poznatky přinesl též Pálka 2020. K basilejské obraně tohoto artikulu Jacob 1949, s. 103–105, de Vooght 1970, s. 254–268, Nechutová 1983, s. 133–138.

352) Tak oficiální verze z července 1420 (Palacký AČ III, s. 214, č. 18), druhý článek v usnesení čáslavského sněmu výslovně uvádí „starým i mladým“ (srov. Výbor 1964, s. 393). Na pohoršlivé nošení svátostin pod obojí způsobou upozorňoval dr. Jan Náz již ve své kostnické žalobě ze 7. dubna 1415 (ed. Novotný FRB VIII, s. 488), užití dřevěných kalichů a přijímání podobojí při sňatku zmiňuje sborník husitského kazatele z téhož roku (viz Bartoš 1948a, s. 29), způsob komunikace dítek z kalicha upravovalo usnesení svatováclavské synody z roku 1418 (viz výše pozn. 301).

353) Tzv. Žižkův vojenský řád vyhlašuje přijímání svátosti pod obojí způsobou za povinnost, k níž je třeba všechny osoby bez rozdílu nutit a pudit. Řád rovněž uvádí, že dítka mají přijímat z kalicha hned po křtu, čímž se jednak uznává nezbytnost křtu, jednak vylučuje Kánišovo posunutí křtu do zralého věku (srov. Šmahel 1969, s. 229). K problematice svátostí udělovaných nemluvňatům a dětem Rejchrtová 1980, s. 72–73, Holeton 1984, s. 207–225, 1986, s. 1–14 a Molnár 1985b, s. 177–184.

354) Více k počtu tábořských kazatelů, ambulantním duchovním správcům i ke složení tábořské strany

František Šmahel (* 1934) je respektovaným medievistou, jeho texty o dějinách Univerzity Karlovy či husitství byly přeloženy do řady jazyků. Z díla lze uvést: *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378* (2006), *Jan Hus. Život a dílo* (2013), *Alma mater Pragensis* (2016), *Nahlédnutí do středověku* (2017) a *Tábor I. Do roku 1452* (2020). František Šmahel se stal členem Učené společnosti ČR, členem korespondentem Britské akademie i Královské historické společnosti, čestným členem Americké asociace historiků a nositelem vyznamenání včetně medaile Za zásluhy I. stupně a Národní ceny ČR. V roce 1998 založil Centrum medievistických studií při Akademii věd ČR.

